

14. Фельдштейн Д.И. Детство как социально–психологический феномен и особое состояние развития. // Вопросы психологии. – 1998. – С. 31.

Статья посвящена теоретическим аспектам развития в период нормативного (возрастного) кризиса. Сопоставлены понятия созревания, роста, развития. Представлены внешние поведенческие и внутренние особенности кризисного периода. Рассмотрены условия, внутренняя логика процесса развития. Наведена структура формирования возрастных новообразований. Преемственность рассматривается как условие, объективная закономерность и механизм развития.

Ключевые слова: развитие, созревание, механизмы развития, стадийность развития, литический период, возрастной кризис, преемственность.

Article is devoted to theoretical aspects of development during normative (age) crisis. Concepts of maturing, growth, development are compared. External behavioural and internal features of the crisis period are presented. Conditions, internal logic of development are considered. The structure of formation of age new growths is induced. Continuity is seen as a condition, an objective law and the mechanism of development.

Keywords: development, maturation, mechanisms of development, stages of development, lytic period, age crisis, continuity.

РОЛЬ РЕФЛЕКСІЇ В РЕГУЛЯЦІЇ СЕКСУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Драпей А.А.

У статті викладено результати теоретичного дослідження ролі рефлексії в регуляції сексуальної поведінки. Встановлено, що сексуально поведінка має два рівні регуляції: рівень імпульсивної та свідомої активності. Механізмом свідомої регуляції сексуальної поведінки є рефлексія, яка забезпечує інтеграцію сексуальності індивіда в життєдіяльність особистості.

Ключові слова: рефлексія, сексуальна поведінка, рефлексія сексуальної поведінки.

Актуальність. Сучасний етап розвитку суспільства в умовах постійних змін на системному рівні має ставити за мету гармонізацію процесу особистісної зрілості, що передбачає перебудову та

засвоєння певних суспільних норм та моральних засад. Принципове значення в процесі особистісного дозрівання має підлітковий та ранній юнацький вік, оскільки ці вікові періоди характеризуються якісно новими змінами в структурі особистості. Важливими компонентами становлення особистісної зрілості є рефлексія, яка може виступати одним з чинників особистісного дозрівання. На нашу думку, процес особистісної зрілості відбувається гармонійно в рамках засвоєння моральних норм, що діють в тому чи іншому суспільстві. Щодо моральних норм та цінностей сьогодення, то його можна охарактеризувати як хвилю лібералізації статевої моралі. Протягом останніх років Україну захопила тенденція до зниження статевої моралі в молодіжному середовищі. Яскраво виражена тенденція до зниження віку початку статевого життя, швидкого поширення хвороб, що передаються статевим шляхом. Такий стан зумовлює потребу виробити ефективні кроки протидії переліченим негативним явищам. Цієї мети може бути досягнуто через аналіз можливостей формування статевої поведінки таким чином, щоб вона стала конструктивним елементом психічного і фізичного здоров'я молодой людини, її особистого та сімейного благополуччя, особистісної зрілості.

Мета статті полягає у вивченні ролі рефлексії в регуляції сексуальної поведінки як чинника особистісного дозрівання в юнацькому віці.

Аналіз проблеми включає в себе визначення понять: рефлексія, особистісна зрілість, рефлексія сексуальної поведінки.

У літературі немає єдиної думки щодо психологічної природи досліджуваного феномену, недостатньо вивчені механізми рефлексії та їх прояви, дискусійним є і питання про усталену дефініцію поняття «рефлексія» і ту психічну реальність, яка цим терміном позначається. Значної уваги потребує теоретичне та експериментальне дослідження розвитку рефлексії на різних етапах онтогенезу.

У працях вітчизняних класиків психологічної науки радянського періоду рефлексія виступає як один із пояснювальних принципів організації і розвитку психіки людини і насамперед, найвищої її форми – самосвідомості (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн). На основі аналізу існуючих підходів до дослідження процесу становлення рефлексії на онтогенезі робиться висновок про недостатню розробленість цієї проблеми, зокрема тих її аспектів, які стосуються теоретичного осмислення та емпіричного обґрунтування поняття „рефлексія сексуальної поведінки», характеру і динаміки віко-

вих модифікацій прояву цього феномену. На цій підставі обґрунтовується правомірність постановки власного дослідження, в межах якого робиться спроба реалізувати системний підхід до вивчення особливостей рефлексивного розвитку та ролі рефлексії сексуальної поведінки в процесі особистісного дозрівання в юнацькому віці.

Термін «рефлексія» було введено в науковий обіг у 1925 р. німецький психологом А. Бузманом [7]. З того моменту поняття рефлексія міцно увійшло до списку найбільш вживаних психологічних термінів, значення і зміст яких залишається дискусійним питанням.

Незважаючи на активне дослідження сучасними психологами рефлексії як специфічного людського феномену, зміст та обсяг поняття досі залишаються остаточно невизначеними і вимагають постійного уточнення. Загальне розуміння терміна «рефлексія» визначається, виходячи з розуміння самого слова – reflect, або відображення, тобто переосмислення людиною безпосереднього досвіду, постпредметна побудова уявлення про пережитий предметний досвід. У соціальних відносинах акцент рефлексії робиться на усвідомленні соціального досвіду, процесу соціалізації в оточуюче соціальне середовище, суб'єктивну детермінацію процесів активного володіння соціальним досвідом [2].

Психологічний словник за редакцією А.В. Петровського визначає феномен рефлексії як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів та станів. Крім того, рефлексія виступає не лише знанням чи розумінням самого себе, але й розуміння того, як інші знають і розуміють «рефлектуючого», його особистісні особливості, емоційні реакції та когнітивні уявлення [5].

Вітчизняні вчені, такі як Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, розуміють рефлексію як осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів своєї діяльності, соціального та індивідуального способів існування, не тільки як інтроспекцію власної психіки, а й осмислення своєї життєвої програми, принципів співвідношення, цілей, цінностей, вимог, установок, прагнень [6]. Теоріям, згідно з якими рефлексія (самоусвідомлення) починається із зосередження уваги на собі і самооцінки, з безпосереднього пізнавального процесу, розуміння себе через розуміння інших, відображення себе в інших людях, у продуктах своєї життєдіяльності, протиставляється інша модель, згідно з якою в основі рефлексивного процесу лежить когнітивна організація або кодування інформації, тобто акцент переноситься із самооцінки на оцінку індивідом умов

середовища і своєї власної діяльності в ньому, а дослідження самосвідомості переростає у вивчення свідомості.

Загальнонаукове, філософське тлумачення поняття рефлексія (від лат. *reflexio* — звернення назад) передбачає три значення: а) принцип людського мислення, що його на осмислення власних форм і передумов; б) предметний розгляд знання, критичний аналіз його змісту і методів пізнання; в) діяльність самопізнання, в якій розкривається внутрішня будова і специфіка духовного світу людини.

Розрізняють три види рефлексії: елементарна рефлексія, що веде до розгляду аналізу знань і вчинків, роздумів щодо їх меж і значень; наукова рефлексія — причина й аналіз теоретичного знання, що ґрунтується на застосуванні (чи лише виокремленні) тих методів і прийомів, які властиві певній галузі наукового дослідження; філософська рефлексія — усвідомлення і осмислення основ буття і мислення, людської культури в цілому.

Зрозуміло, що рефлексія — це процес мислення, на думку І. Семенова, «метакогнітивний» процес, який поділяється на два рівні: особистісний — як пізнавальна діяльність, заснована на особистісними передумовах (мотиви, цінності, потреби та ін.) та рефлексивний — послідовна реалізація двох основних принципів мислення — операційний та предметний [7]. Однак, незважаючи на когнітивний характер процесу рефлексії, слід відзначити, що зміст цього процесу може мати і соціальний аспект, свідчити про рівень соціального розвитку індивіда, усвідомленість ним соціальних процесів, що відчувуються в суспільстві, адекватна реакція на соціальні запити, рівень самоорганізації індивіда. З цієї точки зору проблема рефлексії соціального досвіду як відображення соціальної зрілості індивіда має принципове значення для психології дитячого та юнацького віку.

Рефлексія як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів, як форма усвідомлення дитиною того, як вона в дійсності сприймається й оцінюється оточуючими — дорослими та ровесниками, — слугує основою розвитку та становлення мисленнєвої сфери в підлітковому віці та ранньому юнацькому віці. На основі рефлексії з'ясовується, наскільки оточуючі розуміють і приймають особистісні особливості, емоційні реакції та когнітивні уявлення. Рефлексія сприяє усвідомленню особистістю себе, своїх дій та прогнозуванню їхніх наслідків, особистості партнера, прогнозуванню його дій та реакцій. Особистісна та інтелектуальна рефлексії впливають на продуктивність мисленнєвої діяльності загалом.

Комар Т.В. окреслює наступні об'єктивно необхідні компоненти рефлексивного процесу, які присутні як в інтелектуальній, так і в особистісній рефлексії. Щодо особистісної рефлексії, вони постають як: а) ідеальна модель кінцевої мети діяльності (наприклад, ідеальний образ власного «Я»); б) усвідомлення власного досвіду (особистісних рис, умінь, навичок, умов діяльності, особистого статусу у певній ситуації); в) з'ясування необхідних перетворень для наближення його усвідомлених характеристик (перш за все, особистісних рис) до ідеальної моделі (перебіг розгортатиметься як планування діяльності, в якому останній момент рефлексивної структури буде наслідком зіставлення бажаної ідеальної моделі та усвідомленого досвіду) [3].

Таким чином, спираючись на ці дані, ми маємо основу для подальшого теоретичного обґрунтування положення щодо декількарівневої організації феномену рефлексії, який включає в себе рефлексію сукуальної поведінки як одну з його складових.

Важливим питанням в нашому теоретичному дослідженні рефлексії сексуальної поведінки постає питання про роль цього феномену у становленні особистісної зрілості. Тому наступним завданням ми бачимо дослідження феномену особистісної зрілості, визначення критеріїв особистісної зрілості та впливу рефлексії сексуальної поведінки на процес становлення особистісної зрілості в юнацькому віці.

У широкому значенні поняття „особистісна зрілість» визначається як вищий рівень розвитку людини, пов'язаний із формуванням і стабілізацією в неї певних рис. Ця категорія використовується в працях Л. Анциферової, В. Петровського, Т. Скрипкіної, Л. Овсянецкої, Д. Леонтьєва. Слід підкреслити нечіткість визначення в науково-психологічній літературі поняття „особистісна зрілість», що часто призводить до отождоження його з психологічною зрілістю або недиференційованістю з поняттям „зріла особистість».

Н. Бордовська і А. Реан виокремили чотири базові складові особистісної зрілості: 1) відповідальність; 2) терпимість; 3) саморозвиток; 4) позитивне мислення і позитивне ставлення до світу. На їхню думку, концепція особистісної зрілості повинна базуватися на уявленні про єдність самоактуалізації і самотрансценденції, про дію стосовно них принципу доповнення.

Теоретичний розгляд зазначеної теми включає в себе аналіз трьох категорій, а саме: рефлексії, особистісної зрілості та сексу-

альної поведінки. Таким чином, ми мали змогу теоретичного аналізу перших двох категорій. Наступним кроком є аналіз сексуальної поведінки людини.

Сексуальність та сексуальна поведінка – сильні стимулятори поведінки людини, до того ж, є одним з найбільш могутніх інстинктів людини, поряд з відчуттям жаги до життя, дихання, харчування та необхідності сну. Можливо, саме через надзвичайну важливість для людини, сексуальність в будь-якому суспільстві завжди обставлена цілою низкою соціальних інститутів, більшість з яких являє собою сексуальні табу.

Окрім соціального значення, це проблема закономірно викликає науковий інтерес, оскільки сексуальний інстинкт є могутнім регулятором вмотивованої поведінки людини, проявом її підсвідомих бажань та прагнень. Історія вивчення сексуальності людини та особливостей її сексуальної поведінки налічує століття, однак лише останніми роками виникла реальна можливість дослідження цієї проблеми без нашарувань святенництва та моральних заборонів. Відомий російський дослідник сексуальної поведінки підлітків та осіб юнацького віку І.С. Кон зазначав, що «...дослідження сексуальної поведінки підлітків поки нечисленні, а одержувані відомості не завжди достовірні» [4].

Таким чином, ми бачимо, що у вітчизняному науковому контексті до останнього часу не було досліджень, безпосередньо пов'язаних з особистісними аспектами сексуальності. До певної міри відповідні питання розглядаються в дисертаційній праці О.В. Сечейко, де описано психологічні детермінанти сексуальної поведінки підлітків, проаналізовано взаємозв'язок між індивідуально-психологічними властивостями особистості і сексуальною поведінкою в підлітковому віці [8]. Дисертацію російського дослідника Н.В. Дворянчикова присвячено описові особливостей статевої ідентичності в осіб із девіантно сексуальною поведінкою. Він підкреслює принципову роль психологічних чинників у зумовленні такої поведінки. Інша російська дослідниця Т.Ф. Новосельцева розробила методику оцінки сексуальної поведінки дівчат старшого шкільного віку, перевірила її можливості в діагностиці та профілактиці схильності до девіантно-сексуальної поведінки. Водночас вона зазначає, що серйозних комплексних педагогічних і психологічних досліджень чинників сексуальної поведінки та девіантно-сексуальної активності з урахуванням вікового статевого диморфізму не проведено.

Таким чином, на сьогодні немає цілісного уявлення про суб'єктивно-психологічні чинники формування сексуальної поведінки молоді. Залишається недослідженим зв'язок між усвідомленням молодою людиною особливостей своєї сексуальності та сексуальної поведінки і розвитком її особистості загалом, досягненням особистісної зрілості.

Протягом всієї історії людства суспільство перманентно в тій чи іншій спосіб прагнуло регулювати сексуальну поведінку індивіда. У більшості культур для цього вироблена складна система норм, уявлень, цінностей та заборон. Причиною такої занепокоєності суспільства регуляцією зазначеної форми поведінки є потужний сексуальний інстинкт, що важко піддається соціалізації.

Наслідком недостатньої соціалізації сексуальної поведінки є невідповідні сексуальні контакти, що перешкоджають створенню постійних пар, вихованню дітей, поширенню хвороб, що передаються статевим шляхом. В останні десятиріччя спалах інтересу до даної проблеми пов'язаний з появою СНІДу.

Сексуальну поведінку можна трактувати вузько та широко. У випадку вузького розуміння сексуальної поведінки її слід розглядати як сукупність дій, спрямованих на пряме чи символічне задоволення фізіологічних сексуальних потреб. Відповідно проявами такої поведінки є дії, що належать до різних стадій копулятивного циклу, або субституту таких дій. До перших належать:

1. Залицання, що в кінцевому підсумку спрямоване на демонстрацію власної сексуальної привабливості потенційному партнеру та з'ясуванню його ставлення та намірів щодо суб'єкта залицання. У цьому процесі провідну роль відіграють непрямі форми комунікації та приховані невербальні сексуальні сигнали.

2. Попередні форми сексуальної активності — доторкання, поцілунки, обійми, пестощі.

3. Безпосередня підготовка до статевого акту через ігри та глибоку стимуляцію ерогенних зон.

4. Генітальний або анальний статевий акт, взаємна оральна або мануальна стимуляція, що звичайно закінчується розрядкою сексуального напруження.

5. Завершальні форми сексуальної активності — обійми, поцілунки тощо.

Субститутами дій повноцінного копулятивного циклу є мас-турбація, стриптиз, порнографія, різноманітні сексуальні порушення — вуайеризм, екстібіціонізм, фетишизм тощо.

Якщо сексуальну поведінку інтерпретувати широко, до неї можна віднести взаємодію та емоційні реакції, що пов'язані з реалізацією стосунків, які мають сексуальне підґрунтя. В такому разі проявами сексуальної поведінки є флірт, закоханість, стійка пристрасть, ревності, зрада сексуальному партнеру, згасання почуттів в парі.

Говорун Т.В. визначає сексуальність людини як складову частину цілісної особистості, взаємозалежність її біологічних, психологічних та соціокультурних вимірів функціонування як статевої істоти, вказуючи, що «Сексуальність людини – це сутність людини-її симпатії, погляди, усмішки, здатність любити» [1, с. 48]. На нашу думку, дослідження повинно обмежитись колом сексуальної поведінки. Неможливо дослідити всі прояви сексуальності людини, адже сексуальність, як вказує Говорун Т.В. включає широкий спектр чуттєвих та емоційних проявів. За одиниці аналізу можна брати прояви сексуальної поведінки.

Сексуальна поведінка, як будь-яка інша, має два рівні регуляції – рівень імпульсивної та свідомої активності. Проте, на відміну від багатьох інших соціально значущих форм поведінки, регуляція сексуальної поведінки може цілком успішно здійснюватись лише через інстинктивні механізми без включення свідомості. Остання забезпечує регуляцію, що начебто надбудовується над інстинктивною, базовою. Механізмом свідомої регуляції сексуальної поведінки є її рефлексія.

Зазначена форма рефлексії забезпечує інтеграцію сексуальності індивіда в життєдіяльність особистості, співвіднесення сексуальної поведінки з цілями, цінностями та ставленнями особистості. Таким чином, сексуальність стає глибоко особистісним феноменом.

Предметом рефлексії сексуальної поведінки можуть бути, з одного боку, форми та прояви сексуальності, з іншого – сексуальні стосунки. Наслідком зазначеної рефлексії є формування знання особливостей власної сексуальності, сексуальних емоцій, мотивів сексуальної поведінки, усвідомлення реакцій партнерів на власні сексуальні дії та прояви.

Усе назване забезпечує формування особистісних підстав для свідомих рішень щодо подальшої сексуальної поведінки. Саме в цьому полягає практичне значення дослідження рефлексії сексуальної поведінки, що фактично забезпечує найбільш досконалий механізм інтеріоризації соціальних регуляторів у цій сфері.

З іншого боку, рефлексія сексуальної поведінки може мати негативні наслідки для сексуального життя особи. Якщо предметом рефлексії стають звичайно імпульсивні сексуальні прояви, якщо рефлексія веде до зосередженості на тривозі, сумнівах у власній привабливості або сексуальних можливостях, це може спричинити психогенну імпотенцію, фригідність, втрату задоволеності від сексу, здатності бути спонтанним і, таким чином, привабливим для партнера тощо.

Отже, перед нами постає завдання визначення критеріїв, умовно кажучи, продуктивної рефлексії та рефлексії контрпродуктивної, визначення напрямів та засобів розвитку першої та дерефлексії певних форм поведінки другої.

Література

1. Говорун Т.В. Соціалізація статі та сексуальності: Монографія. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 240 с.
2. Зак О.З. Проблемы психологического изучения рефлексии // Исследование рече-мысли и рефлексии. – Алма-Ата, 1979. – С. 6-13.
3. Комар Т.В. Особистісна рефлексія як чинник соціального становлення підлітків: Автореф. дис... канд. психолог. наук.: 19.00.07. – К.: Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2003. – 15 с.
4. Кон И.С. Психология ранней юности: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
4. Краткий психологический словарь / Сост.: Л.А. Карпенко; Под. общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.- СПб.: Питер, 2001. – 720 с.
6. Семенов И.Н. Психология рефлексии в организации творческого процесса: Автореф. дис... доктор. психолог. наук. – М., 1991.
7. Сечейко О.В. Психологічні детермінанти сексуальної поведінки підлітків: Дис. канд. психолог. наук.: 19.00.07 – К., 2000. – 228 с.
8. Найдовська І.В. Особливості життєвого стилю жінок у залежності від типу їх гендерної ідентичності: Автореф. дис. ... канд. психолог. наук.: 19.00.01. – К., 2003. – 20 с.
9. Шугай М.А. Психологічний Аналіз розвитку національної рефлексії в процесі навчальної діяльності молодших школярів. Автореф. дис. ... канд. психолог. наук. – К., 2002.

В статье изложены результаты теоретического исследования роли рефлексии в регуляции сексуального поведения. Установлено, что сексуальное поведение имеет два уровня регуляции: уровень импульсивной и сознательно активности. Механизм сознательной регуляции сексуального поведения это и есть рефлексия, которая обеспечивает интеграцию сексуальности индивида в жизнедеятельность личности.

Ключевые слова: рефлексия, сексуальное поведение, рефлексия сексуального поведения.

In article results of research of a role of a reflexion in regulation of sexual behavior are stated. It is established, what is the behavior two levels of regulation of sexual behavior is a reflexion. It provides integration of sexuality of the individual into ability to live of the person!

Keywords: a reflexion, sexual behavior, a reflexion of sexual behavior.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ШКОЛИ

Євдокімова О.О.

У статті розглянуто теоретичні засади створення системи психологічного супроводу професійного вдосконалення викладачів вищої технічної школи. Визначені цілі, завдання, напрями, функції, аспекти й етапи діяльності служби практичної психології вищого технічного навчального закладу.

Ключові слова: психологічний супровід, теоретична модель, служба практичної психології.

Постановка проблеми. Останнім часом в усьому світі спостерігається значне підвищення вимог до функціонування освітніх систем, постановки нових завдань, вибору нових стратегій, кваліфікації педагогічних кадрів та ін. При цьому значно розширився ринок освітніх послуг, освіта почала розглядатися як довічний процес, що виконує триєдину функцію: навчання, виховання, розвиток людини. Для виконання цих функцій потрібні нові технології, що дозволяють оптимізувати освітній процес і досягти більшого ефекту. Саме це актуалізувало питання, пов'язані з упровадженням і використанням нових досягнень в галузі практичної психології, зокрема, створення спеціалізованої підтримки і допомоги